

KERESZTÉNY MŰVELŐDÉS A CSALÁDBAN

„Isten nem lebeg horizontunk felett, — mondja Gabriel Marcel — hanem a bensőnkben lakik.” A hívő ember családi életét is ennek a benső tudatnak kell meghatároznia. Isten: az Atya, akinek szeretetét, tekintélyét már az öszö-vetségi kép pontosan kifejezi, amikor a családot, mint a szeretet megvalósulá-sának helyét mutatja be. Az Újszövetség átveszi ezt a szemléletet, az Atya képét azonban teljesebbé teszi, kifejezve Jézus Krisztus egyedülálló fiúságát és azt az „ismeretlen dimenziót”, melyet Jézus fiúsága ad Isten minden emberre kiterjedő atyaságának (vö. *Jn* 20,17; 5,20—23).

Nem meglepő tehát annak a tizenegy éves iskolásnak a rövid felelete, aki hitoktatója kérdésére — milyennek szeretné édesapját látni — így válaszolt: „Legyen olyan, mint a Jóisten”. Ez a bensőség jelenti a család lelki életét, azt a kultúrát, amelyik nélkül lehetetlen Istent „megtartani”, gyermekeinkben felnevelni. Számos példa igazolja: a gyermek igényli, szomjazza ezt a kultúrát. Az Írás arról értesít, hogy az igazi tanítványok mindig a „legkisebbek”, akiknek az Atya ki akarta nyilatkoztatni (mint egykor Dánielnek) azokat az igaz-ságokat, melyeket „elrejtett a bölcsek elől” (*Mt* 11,25 sk). Elgondolkodtató, hogy az evangéliumokban a „kicsi” és a „tanítvány” olykor egyenértékű. „Ha valaki a legkisebbnek is csak egy pohár hideg vizet ad, mert tanítvány, bizony mon-dom nektek, nem lesz híjával a jutalomnak” (*Mt* 10,42. Ugyanígy *Mk* 9,41). Isten az üdvtörténetben mintegy „lefoglalta” a legkisebbeket, hogy „üdvössége első hirdetői” legyenek (vö. *1 Sám* 1—3; *16,1—13*). Amikor tehát arról beszélünk, hogy szükséges a szülői jó példa, amellyel egy-egy üzenetet közvetítünk a világnak gyermekeink által, az édesapa és az édesanya mint a legfőbb Tanító szolgál-léonak elő, akiknek első számú tanítványai éppen a gyerekek. Ebben a szol-gálatban a szülőnek valóban kicsinnyé kell válnia, ahogyan azt apostolainak Jézus meghagyta. Enélkül az igazi alázatosság nélkül nem valósítható meg a kis közösségen belül az Atya nagy családjának közössége.

KORAI, AKTÍV NEVELÉS. Meg kell tanulnunk a gyermek világát, amely-nek természete a fény, a világosság. Emlékeztet a régi szépségeszményre, amely szerint a fény a szellemi és értelmi teremtmény állapotának jelölése (Szent Ágoston). A gyermek: tükör, aki igényli a tükrözést is azáltal, hogy be-fogadja a világot, amely számára még valóban a Világosság. Ahogyan Tamási Áron gyermekhőse, aki éjjel is a napot látja. („Az mi? — Hát a nap! — S hát azt honnét tudod? — Azt mindenki tudja. — S hát a hold mi, azt tudod-e? — Az is éppen a nap, de nem ilyenkor, hanem éjjel.” Szülőföldem.) Mindez szinte „lírai hitelt” kap Babits egyik közismert versében, az *Édes az otthonban*:

... mikor a kályha tüze pattog,
mikor a szoba jó meleg,
halkan a régi óra kattog
s jégcsapot olvaszt a gyerek:
benn nyájas körtől víg az asztal
s a meghítt lámpa gyúl korán...

A meghittséget a korán gyúló lámpa sugározza s akik köréje gyűlnek, része-sednek a fényből: az apa és az anya, a kérdező apróság, aki még csak tájéko-zódik a világban, a már aktív „utánzó”, fantáziájában megnyíló nagybacska, s a dacos, a serdülőkor minden ellentmondásával háborgó kamasz. Vagyis: a csecsemőkortól az ifjúkorig minden nemzedék. Mindannyiukat csak egyetlen cél vezetheti (tudatosan és ösztönösen), hogy megolvadjon a jégcsap, hogy maguk-kal vigyék a fény-valóságot, a bensőséget, amelyben Isten lakik. Gyermekek-köz-pontú család: minden innen indul el, minden itt nyer értelmet Isten teremtő, felnevelő tervei által.

Még a harmincas években mondta Jean Piaget, a nagy svájci pszichológus: „Minél többet lát és hall a gyermek, annál többet akar meglátni és hallani” (*Tanulmányok a neveléslmélet köréből*, Bp. 1960). Akkor hangzottak el ezek a szavak, amikor fellángoltak a tudományos viták a gyermek fejlődésének külön-

böző stádiumairól, a gyermek rendszeres tanításának-tanulásának kérdéseiről. Jóllehet a fejlődés- és neveléslelektan azóta sok mindent tisztázott, a viták nem ülteek el, sőt az utóbbi időben bővült a problémakör.

A gyermeki intellektus kialakításában döntő tényezőként a szülői ház szerepel. Erkölcsei és hitbéli műveltséget elsősorban az otthon biztosíthat, s ezzel a pedagógiai ténykedéssel — éppen a modern didaktika szerint — maga a család is gazdagodik. A mai élet (még ha sokszor az ellenkezőjét tapasztaljuk is) már nem elégszik meg hitvány táplálékkal, s a keresztény ember sem lehet igénytelen, ha lelki kultúráról van szó.

B. White és J. Brunner lélekbúvárok kísérleteikkel is igazolták, az ukrán Amonosov professzor pedig nemrégiben határozottan leszögezte: a személyiség formálása a szülőket fokozottabb gondolkodásra kényszeríti. (Ugyanerről tesz általánosságban említést a nevelésről szóló zsinati dekrétum, amelynek pontos kidolgozása még a szakemberekre vár. (Ld. Csanád Béla: A keresztény nevelés, mint Isten egész népének feladata, Teológiai Evkönyv, 1975).

Ha belepillantunk a fejlődés- és neveléslelektanba (nálunk Radnai Béla szerkesztett egy kitérő jegyzetet ebből a tárgykörből egyetemisták részére), szembe-tűnik az, amit Amonosov a korai, aktív nevelés idejének nevezett; ez nem más, mint a bölcsődés és az óvodáskor. Miért fontos ez a szoros distinkció? Mert a családban a szülőkre, a környezetre leginkább vonatkoztatott tétel, vagy ahogyan az említett tudósnál áll: formaelv ebben a korszakban a *kedvesség* és a *szeretet*. Nem engedékenységről, hanem *következetességről* van szó. A következetesség ugyanakkor nem jelent erőszakot. A szeretet állandó ébrentartásához csak úgy juthatunk el, „ha az asszonyok nem menekülnek el az anya szerepe elől, a férfiak pedig — még inkább — az apa szerepe elől”. Így fogalmazza meg Theodor Bovet svájci orvos, akinek *Házasság előtt* című könyvét nálunk is sokan ismerik.

Eljutottunk tehát a lelki kultúra alapvető kérdéséhez, a szülő-gyermek kapcsolathoz, amely rohanó korunkban, valljuk meg, egyre bonyolultabb lesz. Mert a két erkölcsi követelmény: a kedvesség és a szeretet csak olyan környezetben valósítható meg, amelyben jó a kapcsolat a szülő és a gyermek, az apa és az anya közt. A családi rend belső tartalmát zilálja meg — mondja Bovet, — ha az apa elsődleges hivatását alárendeli az anyagiaknak, s egyszerűen elvonja az időt és a fáradságot a családi tűzhely lángjának őrzésétől. Ez a szemlélet mérhetetlen veszélyeket rejt magában, ha a gyermeknevelés területét tekintjük. Ugyancsak ő írja: „Bár egyoldalúan elférfiasított világban élünk, mégis hiányoznak az apák”. Nem lesz példakép a gyermek előtt az apja, ha kezdetől fogva azt látja: dolga után lohol, alig van hozzá szava, vagy mást sem hall, csak a sikerélményeit, amelyek űzi-hajtják az érvényesülés útján, s „más vallása nincs is, csak a pénz”. Az ilyen környezetben felnőtt gyermek családik majd legjobban.

Az apa elsősorban *édesapa* legyen. Krisztus tanítása nyomán az Atya gondoskodót, törődőt jelent, a hozzánk lehajló Szeretetet. S amikor arról beszélünk: az apa (a szülő) példájával tanítson, egyben azt is kimondtuk: legyen a család papja. A Zsinat utáni egyházban ez már nem lehet újdonság. Megvalósítása azonban naponta ismétlődő feladat. Már korábban is foglalkoztak egyháziak ezzel a kérdéssel. Szent Ágoston például a püspöki hivatalhoz hasonlítja a családfő tekintélyét. A zsinati ülések után pedig Yves Congar fogalmazta meg teológiai kézikönyvében: „Elsőrendű küldetést tölthetnek be a világiak az egyházban, ha Krisztus misztériumát élik meg a család nyitottságában. Az az apa, aki azt gondolja, hogy a vallási nevelés nem tartozik rá, és elegendő, ha azzal az anya törődik, kétszeresen téved. Egyrészt: a vallási nevelés az apa feladata, akár tudatos ez benne, akár nem. Sőt mondhatjuk: döntő szerepe van a gyermek lelki fejlődésében, mert az apa képe alakítja ki benne az első istenképet. Azt a gyermekkori képet, amely később meghatározhatja, formálhatja a felnőtt ember vallási magatartását. Akinek megértő, problémákat látó, azokon töprengő, a vallásos életben, mindennapi kötelességeiben következetes, jóságosan szigorú édesapja volt, annak — úgy vélem — sokkal dinamikusabb, elevenebb az istenképe, sokkal bensőségesebben tudja mondani: Mi Atyánk...”

A lelki kultúra kiművelésének ugyancsak alapvető követelménye a tanítás. Ahogyan azt Krisztus emlékeztető szavai visszaidézik, mielőtt eltávozott a földről: „Menjetek... tegyétek tanítványommá mind a népeket... tanítsátok meg őket...” (Mt 28,19 sk). A feladatot sokan félreértik. Nem verbális munka ez,

hanem szó és tett egysége. Tanítás és annak bizonyítása. Egy élet kell hozzá. Az apa és anya feladata nem csupán abból áll, hogy rávezessék, esetleg ráerőszakolják a gyermekre a napi imádságot, a templombajarást, hanem hogy elsősorban megmutassák, azaz: gyakorolják. A gyermek rögtön észreveszi, ha ellentmondás áll fenn a kiejtett szó és végbevitt cselekedet között.

Ami a tanítás verbális részét illeti: a már idézett Amonoszov professzor az első esztendőkből a gyermek számára fontosnak tartja a szó *élményét*. Az élmény-fogalom bevezetése a modern pedagógia egyik központi kérdése. (Szerencsésen alkalmazza a zsinati misztagogikus pedagógia is, „segítségül hívja” a liturgikus teológiát.) Miért van szükség élményre? Az életkori sajátosságokhoz tartozik, hogy a kisgyermek emlékezése szemléletes. Különösen hajlamos az érzelmi színezetű, konkrét dolgok és benyomások tartós megőrzésére. Amiről élménye van, azt megőrzi, felidézi. A tárgyak közömbös jelenléte a gyermeknek aligha mond valamit, s ha nem fűződik ehhez a jelenléthez élmény, a dolgok sem válnak számára emocionális tényezőkké: semmit sem visz magával az életbe. Így van ez a lelki „dolgokkal” is. De hogy idáig eljusson, valóban a látható dolgokból kell kiindulnia; ezeket megismerve áramlik lelkébe a teremtett világ, s általa jut Isten transzcendens valóságának közelébe.

Tanító munkánk tehát, hogy nevezzük nevén a tárgyakat! Beszéljünk, olvassunk a gyermeknek. Sok kitűnő, színvonalas képeskönyv, nyelvi szépségekben is gazdag meséskönyv áll rendelkezésünkre, s olyan nagyszerű, a gyermek színvonalán álló könyv, mint *A világ és az ember* című enciklopédia.

Mindezek előtt számunkra a legfontosabb a Könyvek könyve, a Szentírás. Ne csupán könyvtári darabként díszitse polcunkat, hanem váljék keresztény művelődésünk eszközévé és lényegévé. Ha Istenről beszélünk a kicsinyeknek, a szentírási istenfogalmat plántáljuk lelkükbe. Valamennyiünknek megfontolandó Eva Petrik figyelemztetése, aki *Gyermekeimmel* című könyvében így ír: „A Szentírás nem mesekönyv. Nem helyes, ha a hatásos történeteket keressük ki, és egyénileg kiszínezzük, hogy érdekfeszítőbb legyen. Az ilyen ábrázolás elsikasztja a mondanivalót. Inkább azt fontoljuk meg, hogy Isten mit akar nekünk és gyermekeinknek a Szentírás által mondani. Például Lázár történetében a felebaráti szeretetet.” Egy másik német szerző arra hívja fel a figyelmünket: válasszunk ki a Szentírásból a gyermeknek olyan részleteket, amelyek Isten jóságát ábrázolják. Ilyen például a karácsony története, amit szóról szóra fel lehet olvasni Lukács evangéliumából, amely képekben a leggazdagabb. Személyes tapasztalat alapján mi azt is nagyon fontosnak tartjuk, hogy Jézus életének eseményeit megismertessük a kicsikkel. Egy-egy történethez nagyszerűen lehet használni zenei, képzőművészeti szemléltetést, sőt, annál gazdagabban kibonthatjuk az esemény tartalmát, élményszerűségét. Vannak lemezek, képzőművészeti kiadványok, s ahol a szülők megtehetik, éljenek velük. Nem áll, hogy a gyermeket nem érdeklik. A kisgyermek mindenről kérdez, mindenről tudni akar, csak éppen nem hagyhatjuk válaszolatlanul egyetlen kérdését sem. Erre a komplex-módszerre kitűnő példa a Jézus és a kufárok bemutatása zenében is: a család együtt hallgatja Kodály motettáját, a gyerekek pedig az együtt-hallgatás élményétől még inkább megjegyzik a bibliai történetet. Nagyon fontos, hogy a család lehetőleg együttesen vegyen részt ezeken a szülői „katekiziseken”. Így tapasztalhatja meg a gyerek a közösséget, annak igazi tartalmát: hogy Krisztus jelen van a családban.

„**MINDEN ÉRTEK KERESZTÉNY ÉRTEK**”. A szülők természetesen nem rekedhetnek meg a kisgyermek szintjén. S hogy a kicsikhez szólni tudjanak, alaposan képezniük kell magukat. Szert kell tenniük keresztény műveltségre. Ezúttal nem a szorosán vett, felnőtt katekizist szolgáló teológiai vagy hitbuzgalmi művekről szólunk (Gál Ferenc, Szennay András, Nyíri Tamás, Koncz Lajos stb. könyveiről), hanem a *szépirodalmi művekről*, amelyek — bármilyen különösen hangzik — óriási segítség lehetnek lelki műveltségünk, közösség-szolgálatunk erősítésében. Rónay Györgynek a Szent István Társulatnál 1970-ben megjelent könyvében (Szentek, írók, irányok) van egy nagyon fontos tanulmány. A címe: *Keresztény szellem és életérzés a mai magyar irodalomban*. Az író megkérdezi: van-e egyáltalán „keresztény szellem és életérzés” a mai magyar irodalomban? A válasz: „Ki tagadná, hogy minden érték, mint érték, egyben keresztény érték; és hogy aki katolikus, azaz egyetemes, az semmilyen valódi értékről nem mondhat le. Ez természetes; ezáltal azonban nem erről van szó. Hanem arról,

hogy a mű alkotás, tehát még a legösztönösebb, legspontánabb jellegű teremtés esetében is valami döntésre, a tudat valamilyen állásfoglalására vagy legalábbis irányulására megy vissza — ha pedig marxista csengésű fogalommal tükrözésről beszélnek azt mondhatnám, hogy a tükröt végül is tartja valaki, és nem mindegy, hogyan tartja, milyen szögben, milyen mozdulattal — teszem azt: eltökélten úgy, hogy csak a látható valóságot tükrözze, vagy pedig úgy, hogy tükrözze a láthatóban benne munkáló, benne tükröződő láthatatlant is — egyszóval van egy többé vagy kevésbé tisztán jelentkező tudatos mozzanat, van egy alapmozdulat, és végső soron alighanem ez dönti el a műalkotásoknál, hogy ami mondhatnám *de jure* keresztény, az valóban, *de facto* is keresztény-e.”

Ezzel a szemlélettel vegyük kézbe a szépirodalmi munkákat, s ezzel a szemlélettel olvassuk. A keresztény családban a szülőknek, a már nagyobb gyerekeknek ismerniük kell az értékes szépirodalmat, s a családapának ebben is elől kell járnia. A szülő ugyanakkor forgasson a neveléssel foglalkozó józan, okos könyveket is.

Külön kell beszélnünk a *televízióról* és a *nyelvről*. (Ez utóbbit Wolfgang Feneberg *Arbeitsvorlagen zur religiösen Kindererziehung* című, a múlt évben megjelent könyvében *Sprachproblemnek*, nyelvproblémának nevezi.) A tv — műsorában válogatva — értéket képez, tehát jelentősen hozzájárulhat a műveltség-fejlesztéshez, a gyermeki tudat kibontakoztatásához.

Televízió és gyermek kapcsolatában ez idáig nincs tisztázott álláspont. Hazai tömegkommunikációs előadásban hangzott el a múlt évben egy jó nevű kutatónk ajkáról, hogy nincsenek kialakult társadalmi ítéletek arról, hogyan kell a gyermeket a tv-nézésre nevelni. Amit az imént mondtunk, hogy a családban hasznos, ha szülők és gyermekek együtt vannak a katekézisen, azt a tv-programra is vonatkoztathatjuk. Ez a szempont a tömegkommunikációban így nyert megfogalmazást: „Társadalmi rétegfüggő: mit csinál a gyerek a tévével. Alapkövetelmény: a szülők törekedjenek bekapcsolódni a tv-gyerek kapcsolatába.” Ugyanis a műsor által kiváltott kérdés-feszültségek ezáltal jól levezethetők. A gyermek kérdez, a szülő válaszol. Kitűnő alkalom, hogy helyes megvilágítást kapjanak a felmerülő problémák, „magatartásformák”, éppen a szülők részéről.

Mit nézzen a gyermek? Sok előítélet él a köztudatban erről, s arról is: milyen hatást vált ki egy-egy műsor. Egy bizonyos: a tv erős hatást gyakorol a gyerekekre. Tegyük hozzá Amonoszov véleményét, aki óva inti az óvodások információinak megszerzésében a szülőket a tv veszélyétől. Csak a gyermekműsört tartja helyénvalónak! Az első erkölcsi impulzusok — mondja — legyenek tiszták. Az emberi élet, a felnőttek problémája még nem az övék, s a *művészi* jelző ebben az esetben nem mentesít annak kárától, ami az ébredő lélekben belső nyugtalanságot, vergődést okoz. Kétségtelen: nagy a haszna a tv-nek a gyermeki aktivitás fejlesztésében, a játék-szerep kialakításában. A kérdésre: mit játszik a gyerek egy-egy neki való műsor után, feleletet adhatunk: látott szerepeket, amelyek kapcsán formálhatja saját személyiségét. Kísérlet igazolja: a legtöbb esetben a gyermek megtanulja apja szerepét. A szerep mintákat adhat ehhez a „stúdióhoz”, s általa erősödik a családi belső tartás, jobban kifejeződik a család lényege. Játéktér a tv — mondják a kutatók, de ne legyen parkolóhely, ahová leültetjük gyermekünket, mivel nekünk dolgunk van. Ilyen helyen a gyermek minden bizonnyal nem is kérdezhet, s a szülők egymásnak is ellentmondanak: egyik a másikhoz küldi a kérdező gyermeket.

Ezzel elérkeztünk a nyelvi problémához, ami fontos módszertani kérdés a család lelki közösségének kialakításában. Kultúrált családban nem fordulhat elő, hogy a gyermeket kérdésével egyik szülő a másikhoz küldi; de emellett összhangot kell teremteni a hitoktató és a szülő információja között is. Nehéz kérdés, kétszeresen is az. A hitoktatónak törekednie kell a modern pedagógia elsajátítására, a szülőnek meg kell tanulnia a hitoktató szerepét. Nem kaphat a gyermek ugyanarra a kérdésre homlokegyenest ellenkező választ. Hasznos, ha a szülő gyakran elmegy a templomi hitoktatásra, beszélget a hitoktatóval, s egymásnak kölcsönösen tanácsot adnak. (Előfordul: a szülő sokkal tájékozottabb bizonyos kérdésekben, jártasabb a hitbeli és erkölcsi műveltségben, mint a hitoktató, aki ne szégyelljen tanácsokat elfogadni!)

Amikor ma az egyre tudatosabb kereszténységért fáradozunk, a családnak a nevelésben is fel kell ismernie hivatását: szóban és tettekben Krisztust kell hirdetni a világnak. Meg kell formálnia az *imago Dei*t, az istenképmást a család belső életében, ami keresztény műveltség nélkül lehetetlen.